

vedlejší roli. Nepochybně se významně podílel na vedení společnosti, jak dokládá např. policejní hlášení z Pardubic ze září 1873 (Zöllnerová je ředitelkou podle jména, Š. společnost fakticky řídí), míru jeho účasti ale nelze přesněji určit. Vzhledem k ředitelčině nedostatečné znalosti češtiny lze předpokládat, že měl rozhodné slovo při výběru her a formování repertoárové nabídky; není ale známo, zda jeho přičiněním došlo k dominanci operety. Zřejmě se angažoval také v záležitostech provozních, zvláště v plánování a zajišťování štací, včetně opakovaných pobytů na Moravě (od 1870) a v Brně (od 1874). Jistý vliv měl patrně i v oblasti personální (složení, doplňování ansámblu). Od konce šedesátých let zajišťoval jako režisér (v dobovém významu inspicient a aranžér) část jevištní produkce; ve funkci režiséra působili také herci Lier, Šanda a Novák. Spolu se svou družkou, přezdívanou babička Zöllnerová, vedl společnost ve starosvětsky rodinném duchu. Po celá léta podniku obětavě sloužil, avšak mezi rodinný klan Zöllnerů jako jeho právoplatný člen vpuštěn nebyl, nestal se ani ředitelčiným podílníkem.

Do regionálních listů psal občas příspěvky s divadelní tematikou (1875 do Pardubických listů a Moravské orlice, kolem 1900 do jičínského Obzoru, 1897 a 1898 do Otavanu) a přeložil komedii J. Rosena *Anděl* (Kramuelova spol., Aréna v Křavíně 1874).

ROLE

Zöllnerova spol.

Dubský (F. X. Told dle E. Scribea: *Ďábův podíl*) – 1863.

Spol. E. Zöllnerové

Kalafuna (J. K. Tyl: *Strakonický dudák*), Mikuláš Kocourek (T. Kronosová: *Silfida, panna vodní, ochranka lásky čili Boj s čarodějnem*), Enšpigl (J. Nestroy: *Enšpigl aneb Každou chvíli jiné čtveráctví*), Severin (J. K. Tyl: *Jiříkovo vidění*), Jakub Závora (týž: *Lesní panna*) – 1863; Valerianus Magnus (J. J. Kolár: *Pražský žid*), Jaroš z Poděhus (J. K. Tyl: *Krvavý soud aneb Kutnohorští haviři*), Kmotr Fiala (Ch. Birch-Pfeifferová dle G. Sand: *Diblík, šotek z hor*), Milínský (S. K. Macháček: *Ženichové*), Šavlička (J. K. Tyl: *Strakonický dudák*), [?] (V. Sardou: *Mnoho přátel naše škoda*), Polonius (W. Shakespeare: *Hamlet*), Noircarnes (V. Sardou: *Vlast*) – 1874; Ranhojič (S. H. Mosen-

thal: *Dehora aneb Křesťan a židovka*), Beneš (Ch. Birch-Pfeifferová dle G. Sand: *Diblík, šotek z hor*) – 1877; Duperron (E. Bozděch: *Světa pán v županu*) – 1878; Rámus, ředitel cirkusu (G. F. Bely: *Teatro Italiano*) – 1883; Jeremiáš Zahrádka (E. Erckman, A. Chatrian: *Tvrdohlavci*), Jindřich Janoušek (F. v. Schönthan: *Zlatý pavouk*), Bonifác Bonafides (J. K. Tyl: *Jiříkovo vidění*), Bohata (E. Pohl, ú. E. Pešková: *Milion*), Morfeus (J. Offenbach: *Orfeus v podsvětí*), Onufřin Taputkěvič (M. Bažucki: *Těžké ryby*), Starý Barták (Ch. Birch-Pfeifferová dle G. Sand: *Diblík, šotek z hor*) – 1885; Vojtěch Kubánek (F. F. Šamberk: *Éra Kubánková*) – 1886; Vůjka (F. v. Suppé: *Fatinica*) – 1892; Anatol z Hufnágla (K. Zeller: *Plátník*), Polti, vůdce cikánů (J. Strauss: *Cikánský baron*) – 1894; Mudroch (K. Lindau, L. Krenn: *Náci a Muci*) – 1896; Bernard (Ch. Lecocq: *Malý vévoda*) – 1898; Matěj Papírek (J. Strauss: *Mařinka vonná*), Javůrek (K. Světlá, dram. E. Pešková: *Kříž u potoka*) – 1899; Samson (W. Shakespeare: *Romeo a Julie*), Menhart ze Stráže (B. Smetana: *Dalibor*), Isak (J. Vrchlický: *Rabinská moudrost*) – 1903; Ješek z Wartenberka (J. Vrchlický: *Noc na Karlštejně*), Půlka (J. Strauss: *Netopýr*), Michelin (P. Berton, Ch. Simon: *Zaza*), Vaňourek (K. M. Ziehrer: *Tuláci*), Lesmistr Salzer (O. Blumenthal, G. Kadelburg: *Hostinec U bílého koníčka*), Schmiegl (G. Davis: *Katakomy*) – b. d.

PRAMENY A LITERATURA

SOA Praha: Sbirka matrik, Rožďalovice 06, matrika narozených 1827–1841, fol. 123, obr. 126. NA: fond PM 1871–1880, kart. 1250, sign. 8/6/24/2 [koncese a úřední hlášení o spol. E. Zöllnerové]. ■ K: Z Plzně, *Lumír* 11, 1861, s. 908; dl-r: Soběslav, kniže selský, tamtéž 2, 1866, s. 334n.; divadelní anonce a referáty, in *Moravská orlice* 1874–1875; nekrolog, *Divadlo* 5, 1906/07, s. 220; V. Štein Tábořský: Vzpomínka na manžely F. a E. Zöllnerovy, tamtéž, s. 452n. + *Dějiny venkovských divadelních společností*, 1930, s. 64–75; V. Vydra: *Má pouť životem a uměním*, 1948, s. 51n.; L. Panovec: *Dějiny moravského divadla v letech 1884–1918*, dis., FF MU 1949; M. Šachová: *Moravské divadelnictví v hlavních centrech v Brně, Olomouci a Ostravě v letech 1848–1884*, dis., FF MU 1952, s. 84–105; J. Šácha: *Dějiny kočovných divadelních společností na Moravě ve druhé polovině XIX. století*, dis., FF MU 1953, s. 37–69; J. Knap: *Zöllnerové*, 1958, passim + *Umělcové na pouti*, 1961, s. 36, 56, 83, 218; DČD III; J. Štefanides: *České divadelní společnosti v Olomouci*, 2008, s. 63–65. ■ Komenský [*1838]; Buchner

lh – šrm

Václav ŠPINKA

* 13. 9. 1796 *Habry* u Havlíčkova Brodu

† 7. 2. 1842 *Praha*

Nakladatel, prozaik, básník a překladatel.

Psán též Václav Horomir Špinka, Václav Špinka z Trebníka. Starší slovníkové práce uvádějí narození mylně 13. 8. 1797. – Pocházel ze šlechtické rodiny. Obecnou školu vychodil v Habrech, gymnázium vystudoval v Německém [Havlíčkově] Brodu a filozofické ročníky v Praze, kde nastoupil do arcibiskupského semináře. 1819 opustil teologické studium a stal se tiskařem v Arcibiskupské knihtiskárně vedené J. Vetterlovou, 1832–38 faktorem (zároveň i nakladatelem některých titulů), 1838 si tiskárnu pronajal. T. r. se oženil s Annou Vlčkovou (později provd. Vetterlovou), která po jeho předčasné smrti (zemřel na souchotiny) postoupila podnik firmě Synové B. Haase a pokusila se, spíše neúspěšně, navázat na manželovu práci ve společnostech s názvy Anna ovdovělá Špinková a Anna Špinková.

Za Š. působení se Arcibiskupská knihtiskárna stala největším producentem česky psané literatury a střediskem obrozených spisovatelů. Proslula zejména vydáním Jungmannova *Slovníku česko-německého* (jedním z korektorů byl i Š.). Vedle současné původní i přeložené prózy, básnických almanachů, literatury pro mládež, naučné literatury a časopisů se soustředila i na vydávání divadelních her, zejména z repertoáru českých představení StD (Štěpánkovy a Macháčkovy překlady a úpravy německých kusů, aj.). Za redakce J. K. Tyla zde 1837–41 vycházela pětisvazková knižnice *Česká Thalia* s podtitulem *Sbirka her divadelních, původních (Tyl) i přeložených (Deinhardstein, Raupach, Castelli, Töpfer)*, která měla sloužit hlavně ochotníkům.

Š. vlastní literární práce zahrnující poezii a drobné útvary (anekdoty, epigramy) byly tištěny převážně časopisecky (Dobroslav, Hyllos). Vyvíjel překladatelskou činnost, pro divadlo pořídil překlady jednoaktovek *Starý vozka Petra Třetího* a *Liška nad lišku* populárního německého dramatika A. v. Kotzebua.

Obě byly uvedeny v českých představení StD za Štěpánkovy éry.

PSEUDONYMY A ŠIFRY
Sp-ka

PŘEKLADY

A. v. Kotzebue: *Starý vozka Petra Třetího*, t. 1819, StD 1823; týž: *Liška nad lišku* [Blind geladen], StD 1833, t. 1854.

PRAMENY A LITERATURA

Nekrology: *Pražské noviny* 10. 2. 1842; J. M. [Malý], *Česká včela* 9, 1842, s. 67n. ■; J. B. Pichl: *Vlastenecké zpomínky*, *Česká včela* 2, 1877, s. 109n. → *Vlastenecké vzpomínky*, vyd. M. Hýsek, 1936; V. Zelený: *Život Josefa Jungmanna*, 1873, s. 294, 315; F. Černý: *Kapitoly z dějin českého divadla*, 2000, s. 82n. ■ Jungmann, LČL, Masaryk, Otto, Rieger

mt

Josef ŠANDERA

* 1811 *Dobruška* [?]

† 28. 11. 1863 *Prostějov*

Divadelní ředitel, malíř dekorací, herec.

Přesné datum narození není známo; v matrice narozených v Dobrušce není zapsán. Na rozdíl od většinou uváděného 1811 Š. vnuk Rudolf udával 1801 [Hlas lidu 17. 2. 1940]. Často psán Standera. – Otec byl malířem a řezbářem v Dobrušce, umělecké sklony měl také bratr Jan, který se věnoval divadlu v Dobrušce a posléze v Hradci Králové, kde ve vlastním domě pořádal ochotnická představení, prosazoval české divadlo a proslul jako první český odborník v divadelním strojnictví (v jeho aktivitách pokračoval syn Jan).

Š. se vyučil malířem nebo klempířem, dobře ovládal truhlářinu. Jeho působení u divadla je doloženo poprvé 1849 u německé společnosti ředitele K. F. Knispela v Hradci Králové a Josefově. Pak pracoval jako divadelní mistr a dekorační malíř pro F. Zöllnera, který po příchodu do Čech (1850) provozoval se synem Friedrichem německou společnost. Š. mu 1851 pomáhal zbudovat dřevěnou Arénu na Střelnici na Pražském předměstí v Hradci Králové. 1853 svěřil Zöllner Š. vedení nově sestaveného, převážně českého podniku, do něhož přijal

J. K. Tyla a skupinu herců propuštěných od J. Kullase, a postoupil mu i arénu. Od té doby až do smrti se Š. cele věnoval práci pro české divadlo. Jeho kariéra organizátora, ředitele a příležitostného nevalného herce (vystupoval též pod pseudonymem Hradecký) byla spjata s třemi cestujícími společnostmi. 1853 až 1859 jako nájemce Zöllnerovy koncese řídil chod podniku, 1859–63 působil jako nájemce J. Kullase (úředně figuroval v obou případech jako hospodářský správce). 1861 a 1862 žádal o vlastní koncesi, ale uspěl až 1863 u místodržitelství v Brně, které mu udělilo roční oprávnění k českým hrám pro Moravu (vyjma Brna a Olomouce) a stal se tu vůbec prvním českým divadelním ředitelem. Po zahájení v Kroměříži (duben–květen) následoval pobyt v Holešově, Přerově a Hranicích. V říjnu se přesunul do Prostějova, kde zanedlouho zemřel. Pochován byl na místním hřbitově. Vedení podniku převzala vdova Anna (1814–1889), která společně se syny Josefem (1836–1895) a Antonínem (1846–1906) pokračovala v průkopnické činnosti na Moravě.

Š. si v hospodaření počínal sice obezřetně (mnozí jej vnímali jako podnikatele se slabým sociálním citěním), avšak obratně: jako jediný tehdejší český divadelní ředitel vyplácel hercům slušný a pravidelný plat. Finanční jistoty, kvalitní umělecké vedení (J. K. Tyl) a režie, pro niž objevil počátkem šedesátých let K. Poláka, způsobily, že členy souborů byly přední osobnosti tehdejšího cestujícího divadla (F. Krumlovský, F. J. Čížek, J. E. Kramuele, A. Mušek, H. Mušek, F. Pokorný, V. Svoboda, J. Mošna, E. Rott, J. Chramosta, J. L. Turnovský, J. Faltys, J. Frankovský, M. Köhlerová, provd. Ryšavá, M. Bělská, provd. Čížková, Ch. Greinerová, M. a H. Lipšovy, A. Rajská a její dcera Marie, A. Libická ad.). Solidními hereckými výkony, kvalitním činoherním repertoárem (Tyl, Klicpera, Mikovec, Kolár, Štěpánek, Kaiser, Kotzebue, Benedix), jenž se však nevymykal z dobového úzu a vkusu (veselohry, frašky, činohry, truchlohry, hry se zpěvy), představovaly Š. družiny nejlepší a nejpopulárnější herecké společnosti své doby. V moravských poněmčených městech

přispívaly k národnostnímu uvědomování a kulturnímu probuzení obyvatelstva. Š. vždy dbal o výpravu her, na níž se podílel jako zručný malíř kulis, a o bohatou garderobu. Spora-dicky psal a upravoval divadelní texty: scénický prolog *Umělcovo vidění* (1857 pro otevření divadla v Táboře v rámci slavnostního představení na počest císařových narozenin, opakováno v Pelhřimově), aktovku *Zkouška na engagement* (hráno Kullasovou společností na Smíchově), s J. Mošnou pásmo *Kukátko v rozmanité obrazy dramatického umění. Česká komedie v Olympu* (hráno i v PD 1869).

ROLE

Zöllnerova spol.

Pěvec Dalemil (F. B. Mikovec: *Záhuba rodu Přemyslovského*), Hospodský Nalejváček (J. K. Tyl: *Strakonický dudák*) – 1853; Rytíř Kamenický (J. J. Šantl: *Kouzelnice Černoborka*), Obchodník (F. Hopp: *Kožíšek, perle, kamna*) – 1857.

Kullasova spol.

Maxmilian Moor (F. Schiller: *Loupežníci*) – 1859; Vintíř (R. Benedix: *Vězení*) – 1861; Herec Kosovský (J. Štandera: *Kukátko v rozmanité obrazy dramatického umění*) – b. d.

Štänderova spol.

Rytíř Byd (V. K. Klicpera: *Jan za chrta dán*) – 1863.

PRAMENY A LITERATURA

NA: fond PM 1861–1870, kart. 878, sign. 8/6/19/66 [koncese]. MZA: Sbirka matrik, 9564 Prostějov – u sv. Kříže, matrika zemřelých 1861–1872, fol. 81. ■ Deutscher Bühnenalmanach [Berlin] 1852, s. 238n.; nesign.: P. Š., ředitel Kullasovy divadelní společnosti, *Dalibor* 6, 1863, s. 207, 239, 280; nesign.: Pan Š., *Národní listy* 28. 1. 1863; nesign.: Z Kroměříže, *Moravská orlice* 19. 3. 1863; nesign.: Česká divadelní společnost na Moravě, *Národní listy* 20. 4. 1863; M. J.: Z Kroměříže, *Moravská orlice* 27. 4. 1863; nesign.: Z Kroměříže, tamtéž 23. 5., 6. 9. 1863; Dr. L.: Z Holešova, tamtéž 19. 6. 1863; nesign.: Z Holešova, tamtéž 12. 7. 1863; nesign.: Divadelní společnost, tamtéž 24. 7. 1863; nesign.: Z Hranic, tamtéž 4. 9. 1863; nesign.: V Prostějově, tamtéž 15. 10. 1863; nesign.: Od Prostějova, tamtéž 30. 10. 1863; nesign.: Ze Smržic, tamtéž 12. 11. 1863; nesign.: České divadlo v Olomouci, *Národní listy* 20. 11. 1863; d: Z Prostějova, *Moravská orlice* 12. 12. 1863; J. L. Turnovský: *Z potulného života hereckého*, 1882, s. 144; J. Arbes: *Divadlo české před půl stoletím 1839/40, Národní politika*

17. 5. 1890 → *Z divadelního světa*, 1958; J. L. Turnovský: Herecké společnosti české, in *Příspěvky k dějinám českého divadla*, usp. J. Ladecký, 1895, s. 102; F. Pokorný: *Vzpomínky a upomínky*, 1895, s. 7–9; F. A. Šubert: *Jindřich Mošna*, 1902, s. 17; nesign.: Vzpomínka na starého herce, *Stráž na Hané* 13. 6. 1903; C. Kredba: Tylův „had z ráje“, *Divadlo* 6, 1907/08, s. 218; P. Nebeský: O J. K. Tylovi, tamtéž, s. 394; -e-: Pětačtyřicetiletá práce na divadle, tamtéž 8, 1909/10, s. 324; K. Engel-müller: *Marie Ryšavá v české divadelní historii*, 1911, s. 39n.; nesign.: Čtyřicetiletá práce na divadle, *Kraj královéhradecký* 1, 1910, č. 3; A. B. Dostal: *Čtyřicet let divadla na Smíchově*, [1911], s. 8; L. Marie Ryšavá, *Divadlo* 11, 1912/13, s. 95; J. Vondráček: Počátky českých kočovných divadelních společností, *Budívoj* 29. 5., 2. 6., 10. 7. 1914; J. Pešek: Kočující společnosti divadelní v Hradci Králové v době předbřeznové a v době absolutismu, *Zlatá Praha* 32, 1914/15, s. 546; *Almanach divadla sdružených měst východočeských a českého severu*, Pardubice 1928, s. 33; O. Příkryl: *Z těžkých dob Prostějova I*, Prostějov 1929, s. 106–110; nesign.: Jak byl placen Tyl u kočovné společnosti, *Právo lidu* 10. 4. 1936; Jan Bartoš: *Prozatímní divadlo a jeho činohra*, 1937, s. 231, 262; J. Čičatka: Vývoj divadelnictví na střední a severní Moravě, in *Vlastivěda střední a severní Moravy II*, seš. 12 a 14, Zábřeh na Moravě 1938, zvl. otisk, s. 9; J. Mikan: *Výstava 300 let divadla v Hradci Králové v městském museu od 4. do 28. září 1938*, Hradec Králové 1938, s. 9n.; J. Fučík: Jindřicha Mošny pracovní jubileum, *Svět v obrazech* 2, 1939, č. 15; nesign.: Ze starého Prostějova. Osudy rodiny Š., *Hlas lidu* 17. 2. 1940; *Dvacet let českého divadla v Olomouci 1920–1940*, Olomouc 1940, s. 91; B. Kraus: Z galerie zasluhujících Prostějovanů. J. Š., *Hlasy z Hané* 27. 11. 1943; L. Novák: *Stará garda Národního divadla*, 1944, s. 46n., 78, 89, 176; V. K. Blahník: *J. K. Tyla had z ráje*, 1926, s. 216–218, 406–412 + *Umění divadelní*, 1946, s. 95; K. Engel-müller: *Z letopisů českého divadelnictví I*, 1946, s. 22; O. Kubín: Počátky divadla v Kroměříži, *Kroměřížský rok 1948*, 7. 5. 1948; V. Zapletal: *Marie Tylová, herečka česká, dcera J. K. Tyla. 1848–1868*, Morkovice 1948, s. 32; J. Šácha: *Dějiny kočovných společností na Moravě ve druhé polovině XIX. století*, dis., FF MU 1953, s. 71–83; J. Mošna: *Jak jsem se měl na světě*, 1954, s. 8; L. Páleníček: Jindřich Mošna, in sb. *Listy z dějin českého divadla II*, 1954, s. 77n.; K. Pletzer: *Dvoji zastavení J. K. Tyla ve Vodňanech*, Vodňany 1956, s. 21; Tyl – *buditel a jeho místo v moravské divadelní tradici*, kat. výstavy, Brno 1956, s. 21; J. Knap: *Zöllnerové*,

1958, s. 59n., 62–64, 66, 68, 73, 75, 85n., 89, 92, 95n. + *Umělcové na pouťi*, 1961, s. 18, 28n., 31, 37, 216 + *Čtyři herečky*, 1967, s. 36, 48, 227; L. Páleníček: *Kroměřížské ochotnické divadlo*, Kroměříž 1965, s. 15; J. Růžička: Tylovo putování po českém východě, *Pochodeň* 10. 7. 1966; J. Konečný: První české divadlo v Prostějově, in *Hanácký kalendář 1969*, Olomouc 1969, s. 73; DČD III; J. Pinkava: Po stopách Š. společnosti, *Štafeta* 10, 1978, č. 3 + Příspěvek k vývoji divadla v Kroměříži (1691–1914), *Zpravodaj Muzea Kroměřížska* 1984, č. 1, s. 15–21; J. Štefanides: České divadelní společnosti v Olomouci (1868–1884), in *Středisko* 64 (5), 1977–1980, Olomouc 1980, s. 21; B. Eliáš: O prostějovské Orlici, *Prostějovský oděvář* 20. 1. 1982; D. Janoušek: Počátky loutkového divadla v Prostějově, in *AUP. Aesthetica* 4, 1982, s. 101; P. Marek: Počátky českého divadla v Prostějově a okolí v 60. a 70. letech 19. století, *Zpravodaj Muzea Prostějovska* 6, 1986, č. 2, s. 12–26 + Příspěvek k historii Š. divadelní společnosti, in *Sborník příspěvků z konference mladých muzejních pracovníků v Brně*, Brno 1986, s. 26–36 + Š. na Moravě, *Program SD Brno* 57, 1985/86, s. 296–299 + České cestující divadelní společnosti na Moravě v 60. letech 19. století, tamtéž 60, 1988/89, s. 226–228, 250–252 + České kočovné divadelní společnosti na Slovácku v 60. a 70. letech 19. století, *Slovácko* 30, 1988, s. 67–76 + K pobytu Š. společnosti na Moravě v 60. letech 19. století, *Zpravodaj Muzea Prostějovska* 8, 1988, č. 1, s. 1–11 + Příspěvek k počátkům divadla na Vsetínsku v 60. a 70. letech minulého století, *Zpravodaj Okresního valašského muzea ve Vsetíně* 4, 1988, s. 51–58 + České kočovné divadelní společnosti na Vyškovsku v 60. a 70. letech 19. století, *Zpravodaj Muzea Vyškovska* 1989, s. 20–30 + České cestující divadelní společnosti na Kroměřížsku v 60. letech 19. století, *Zpravodaj Muzea Kroměřížska* 1990, č. 1, s. 22–27 + K počátkům českého profesionálního divadla na Blanensku v 60.–80. letech 19. století, in *Sborník Okresního muzea v Blansku 1991–1992*, s. 32–39, 17–23 + J. Š. st., *Kulturní lexikon Prostějovska I*, Prostějov 1991 (příl. ke *Zpravodaji Muzea Prostějovska* 11, 1991, č. 1) + K základním rysům prostějovského divadla v 19. a 20. století, in sb. *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*, ed. M. Kokojanová, Prostějov 1994, s. 184–190 + *Štänderové*, Prostějov 1995 + Příspěvek k osudům divadelní rodiny Š., *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci* 1997, č. 274. ■ EDS [in Kullasova spol., Štänderova spol.], Masaryk; Buchner